Et noe prematurt Arkitekturoppgjør

Paul Grøtvedt *30. august 2022*

Etter å ha lest den nylig utkomne boken «Arkitekturoppgjøret» av journalisten Ulf Andenæs, slår det meg at fremveksten av den modernistiske arkitekturen på sent 1800-tall ikke var en stilistisk fornyelse og en ny estetikk. Det fremste målet for de toneangivende arkitektene på den tiden var å bli blitt kvitt alle fortidens stiler og formuttrykk slik at de kunne skape en arkitektur som var blottet for henvisninger til tidligere tiders byggeskikk. Kunstnerne på sin side var allerede i full gang med å nullstille skjønnheten.

Det var et radikalt arkitektopprør drevet av fortidshat og drømmen om en skapende frihet helt uten historiske bånd og forpliktelser. (Merk her forskjellen på arkitektopprør, arkitekturopprør og arkitekturoppgjør i det følgende). I likhet med kunstnerne pendlet arkitektene mellom å forkaste fortiden og jakte på det nye. Dialektikken hang ikke på greip. Jo mer fortidens vakre formverden gikk i glemmeboken, jo mer forsvant det nye. All arkitektur ble endimensjonal, og høyblokkene satt på geledd. Identiske og teknologiske, men helt etter arkitekten Le Corbusiers definisjon: «Huset er en bomaskin».

Når en av modernismens fremste arkitekter definerer huset som en bomaskin og stolen som en sittemaskin, så faller brikkene på plass. Man skjønner at mennesket ikke er noe mer enn en maskin som like gjerne kan huses i en garasje. Hva skal vel maskiner med skjønnhet og menneskelige omgivelser, utendørs eller innendørs? Og en vakker natur er bare en ressurs for utplyndring og profitt. Dette menneskesynet har fulgt den modernistiske arkitekturen helt frem til i dag, og vi ser hver gang en ny og steril høyblokk bygges, at den ikke er for mennesker.

Ulf Andenæs skriver informativt og engasjert om den moderne arkitekturens historiske utvikling. Han belyser mange temaer og går tett inn på sentrale bruddarkitekter som politisk sett støttet både totalitære nazister og reaksjonære fascister. De var langt fra ideologisk stuerene, men gikk gladelig i spann med antidemokratiske krefter bare de kunne få realisert sine ideer om en modernistisk arkitektur fristilt fra all tradisjon og skjønnhet. I så henseende fulgte arkitektopprøret den samme nedbrytende utviklingen som avantgarden i kunsten: Fortidens kultur og estetiske idealer skulle fjernes fra det historiske synsfeltet.

Det er to viktige aspekter i Andenæs kartlegging av det arkitekturhistoriske materialet, på den ene side landskapets invadering og utarming, på den annen estetikkens destruksjon. Landskapets invadering retter seg mot arkitekturens miljøproblemer, mens estetikkaspektet peker på den moderne blokkbebyggelsens inhumane formgivning. Når Andenæs slik går historisk til verks så slår det meg at bokens tittel

«Arkitekturoppgjøret» er noe forhastet. Det må i så fall være et foreløpig oppgjør, for den modernistiske arkitekturen sprer seg i et stadig hurtigere tempo.

Selv om arkitekturen fra gammelt av hørte med blant de skjønne kunster, ble den på tidlig 1900-tall definert som et funksjonalistisk regnestykke. I den modernistiske formoppfatningen var det ikke lenger plass for skjønnhet og estetikk. Med et slikt antiestetisk utgangspunkt blir arkitekturen også likegyldig overfor natur og landskap. I den førmoderne estetikken fremhevet man kunstens skjønnhet og naturens skjønnhet. De utfylte hverandre hva angikk bebyggelse og tilpasning, slik det fortsatt også fremheves i Plan- og bygningslovens §§ 29-1 og 29-2. For ikke å glemme mange av dagens kommuneplaner med utfyllende bestemmelser.

Siden arkitektopprøret startet for over 100 år siden har vi ikke sett tegn til stilistisk fornyelse. Jakten på det nye, som var opprørets mål og mening, ble en estetisk tvangstrøye. Arkitektene har repetert den samme dogmatiske antiestetikken i det uendelige, med stadig mer invadering av uberørt natur og vakre landskap. Det menneskelige bo- og livsmiljøet utarmes, til tross for et beskyttende lovverk på statlig og kommunalt nivå. Tilsynelatende et paradoks, men i praksis en ulovlig kommunepolitisk og -administrativ virksomhet bak lukkede dører.

I 2014/2015 brøt det ut et arkitekturopprør, først i Sverige, så i Norge. Innbyggerne protesterte heftig mot den stadig mer omseggripende arkitekturforsøplingen av landets byer og steder. De ville ha en mer vakker arkitektur tilpasset naturlandskap og eksisterende bebyggelse. Noen ønsket en type klassisk arkitektur fra førmoderne tid, andre en fornyelse av lokale tradisjoner og stedstilhørighet. Uansett dreide det seg om å få skjønnhet inn i arkitekturen og at ny bebyggelse tok hensyn til den stedlige natur og byggeskikk.

I løpet av de årene Arkitekturopprøret har pågått, med mange diskusjoner, debattartikler og bokutgivelser, har hverken arkitektene eller deres sterile formuttrykk endret seg nevneverdig. Og det er ingen forandring i sikte, snarere tvert imot. Stadig bygges det nye anorektiske betongblokker over det ganske land. Etter mitt skjønn er det ennå ikke tid for noe Arkitekturoppgjør, slik Ulf Andenæs markerer med sin bok. Arkitektopprøret fra tidlig 1900-tall står i dag like støtt som for 100 år siden. Ja, den modernistiske antiestetikken står fortsatt som støpt i betong.

Det hjelper tydeligvis ikke å argumentere mot smakløshet og betong, men har vi egentlig noen annen vei å gå enn å drive den sjelløse og naturfiendtlige arkitekturen på defensiven? Finnes det noen annen fremgangsmåte? Vi ser jo at det ikke alltid er arkitektene som bestemmer. Det er de grådige utbyggerne som legger stadig mer press på den kommunale forvaltningen og forespeiler politikerne stagnasjon om ikke blokkbebyggelsen trappes opp. I den moderne bygningsbransjen handler alt om «utvikling» og «fremskritt». Og her spiller arkitektene på lag. De har tegnet heslige høyblokker i over 100 år og har ingen problemer med å ødelegge naturen og folks livsmiljøer.

I de 8 årene jeg var medlem i Tjøme Høyre fikk jeg et godt innblikk i den kommunale forvaltningens favorisering av den pengesterke strandadelen. Politikerne var mer enn rause med byggetillatelser og styrte unna lovverk og plankrav. Jeg skrev ofte om slike saker i Tønsbergs Blad, men først da Økokrim i 2018 begynte å granske kommunedriften på Tjøme forsvant de ansvarlige politikerne ut av synsfeltet. I de fleste av landets kommuner har politikerne det overordnede ansvaret for byggesaker, men når store utbyggere står for døra, så blir politikerne myke og medgjørlige. Vi kan jo ikke stanse utviklingen.

Denne kommunale innfallsvinkelen til kritikk av det modernistiske arkitekturhelvetet, består i å fotfølge saksbehandling og politiske vurderinger. Det er et supplement til det brede medieengasjementet og den landsdekkende debatten. På det punkt savner jeg at både Andenæs og Arkitekturopprøret retter et kritisk blikk mot den kommunale håndteringen av de lovbestemte krav om arkitektoniske kvaliteter og god stedstilpasning. Her er jussen egentlig på Arkitekturopprørets side. Det vi trenger er en fagtung kompetanse i juss og estetikk som kan skjære igjennom den kommunale tåkeargumentasjonen vi får servert fra administrasjon og politikere.

Ulf Andenæs:
«Arkitekturoppgjøret» Vår invasjon av landskapet – Utfall og tilbakeblikk – Hvor går vi?
ALLGRØNN Okkenhaug 2022